

ALINA BETLEJ

Edukacja medialna w społeczeństwie sieci

Media Education in Network Society

Doktor, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Katedra Mikrostruktur Społecznych i Współczesnych Teorii Socjologicznych, Instytut Socjologii, Polska

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia edukacji medialnej w społeczeństwie sieci i dylematów badawczych związanych z różnym jej sposobem definiowania. Społeczeństwo sieci charakteryzuje się wysokim stopniem utecniczenia przestrzeni społecznej. Rozwój nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, określanych także mianem *sieciowych*, wpłynął na wiele zmian o charakterze transformacyjnym w kluczowych obszarach aktywności ludzkiej. Przemiany te nie pozostały bez wpływu na konieczność redefinicji kluczowych takich pojęć, jak *edukacja w zmediatyzowanej rzeczywistości społecznej*. Sieciowy kontekst analizy tychże przekształceń wydaje się być szczególnie interesującym w badaniu dylematów i wyzwań, przed jakimi staje edukacja medialna w technologicznym społeczeństwie.

Słowa kluczowe: edukacja medialna, społeczeństwo sieci, nowe technologie, kompetencje techniczne, podział cyfrowy

Abstract

The purpose of the article is to describe the role of media education in network society and research dilemmas connected with the various ways of its defining. Network society is characterized by the high level of social space' technologization. The development of a new information and communication technologies contemporary defined as networked have influenced the changes which are described to be transformational in the crucial areas of human activities. Those changes have influenced the necessity of crucial notions' redefinition like education in mediated social reality. Network context of those transformations' analysis seems to be especially interesting in studying the dilemmas and challenges of media education in technological society.

Keywords: media education, network society, new technologies, technical competences, digital divide

Wstęp

Problematyka edukacji medialnej nabiera szczególnego znaczenia w analizach przemian społecznych dokonujących się pod przemożnym wpływem rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych w społeczeństwie sieci. Technologiczne transformacje oddziałują na sposób użytkowania mediów, nowinek

technicznych, elektronicznych gadżetów (Castells, 2007). Implikują one także istotne zmiany w sposobie komunikowania się w erze sieciowej. Komunikacja społeczna jest cyfrowo zapośredniczona, zmediatyzowana i zdekontekstualizowana w usieciowionej przestrzeni społecznej (Gabriel, Röhrs, 2017). Kompetencje techniczne nabierają nowego znaczenia w społeczeństwie, w którym umiejętności interpretacji znaczeń cyfrowych przekazów informacyjnych, poszukiwania i analizowania informacji, ich rekonstruowania i dekonstruowania stają się kluczowymi wartościami. Edukacja medialna, pomimo uznania jej znaczenia, nadal budzi liczne kontrowersje związane z różnym sposobem jej definiowania i wartościowania (Potter, McDougall, 2017). Bardzo często jej efektywność łączona jest z rozwojem tradycyjnie pojmowanych kompetencji technicznych, a więc z przyswojeniem umiejętności posługiwania się nowymi technologiami. W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele terminów stosowanych synonimicznie w stosunku do edukacji medialnej, takich jak *informacyjna*, *cyfrowa*, *informatyczna* czy też *audiowizualna*. Współcześnie widoczny jest nowy sposób identyfikowania zakresu problematyki związanej z kształtowaniem ważnych społecznych kompetencji w społeczeństwie sieci (Zacher, 2017b, s. 27–48). Konwergencja technologiczna w XXI w. staje się istotnym cywilizacyjnie procesem, którego akceleracja implikuje szeregiem transformacji we wszystkich dziedzinach aktywności społecznej człowieka. Zjawisko konwergencji nabiera cech uniwersalnych.

Technologiczne zapośredniczenie rzeczywistości społecznej oddziałuje na zmianę sposobu definiowania pojęć *kompetencji* i *edukacji medialnej* w społeczeństwie sieci. Zakres terminu *kompetencja medialna* poszerzony zostaje o kluczowe umiejętności społeczne, wśród których wymieniane są postawy, wiedza i umiejętności aplikowane we współczesnej komunikacji i społecznej konstrukcji narracji codzienności (Castells, 2007). Społeczno-kulturowy kontekst analizy najważniejszych umiejętności wykorzystywanych w trakcie zapośredniczonej technicznie komunikacji wydaje się mieć większe znaczenie niż klasycznie definiowane kompetencje techniczne. Celem edukacji medialnej jest przygotowanie ludzi do odbioru mediów, posługiwania się narzędziami medialnymi w sposób świadomy i krytyczny. Wiedza o mediach, kompetencje intelektualne i techniczne stają się jej przedmiotem. Zakres problemowy edukacji medialnej, definiowanej w kategoriach teorii kognitywistycznych, zostaje poszerzony o nowe wymiary analizy: teorię i praktykę kultury masowej, metodykę kształcenia medialnego, konstruktywizm społeczny, socjologię wiedzy.

Nowych koncepcyjnych kontekstów badawczych edukacji medialnej poszukiwać można poprzez ugruntowanie analizy w tzw. paradygmacie sieciowym, w ramach którego w prowadzonym dyskursie badacze posługują się kategoriami sieci i społeczeństwa sieci (Castells, 2007). Pojęcie *społeczeństwa sieci* charakteryzuje się wysokim stopniem dyskursywności, trudno o wskazanie jednej dominującej i spójnej logicznie koncepcji sieciowości. Propagowaną tezę naczelną

jest twierdzenie o powstaniu szczególnej formacji społecznej i gospodarczej, która w skali ponadjednostkowej stanowi przykład doskonale technologicznego społeczeństwa. Wśród zestawu implikacji digitalnej rewolucji, związanej z komputeryzacją i usieciowieniem, wskazuje się na powstanie hybrydowej rzeczywistości społecznej, której głównymi cechami są: potencjalna reprodukowalność, płynność, zmienność, informacyjność, wirtualizacja i kontekstualność.

Procesy reprodukcji i instytucjonalizacji sieci (społecznych, gospodarczych, technologicznych etc.) wydają się mieć nieograniczony zasięg. Uzależnienie od sieciotwórczych technologii urasta do rangi globalnego problemu w społeczeństwie, w którym dochodzi do zaniku klasycznie pojmowanej przyczynowości i ciągłości zjawisk (Castells, 2007). Sieć jest głównym źródłem wartości. Wśród głównych filarów społeczeństwa sieci wymieniane są: produkcja, doświadczenie i władza. Technika, technologia są najsilniej oddziałującymi elementami w procesie czasowo-przestrzennej kompresji, deterytorializacji, decentralizacji, kontroli i społecznej interaktywności. Społeczeństwo sieci ma charakter informacyjny i jest środowiskiem stwarzającym doskonale warunki do wymiany informacji, wiedzy, ich produkcji, przetwarzania. Sieci są instytucjonalizowane wokół określonych wartości w konkretnych układach społeczno-kulturowych. Mechanizmy utechnicznionej komunikacji społecznej odgrywają kluczową rolę w procesie wytwarzania nowych pól władzy informacyjnej i władzy opartej na wiedzy. W analizach technologicznie zapośredniczonych transformacji społecznych w społeczeństwie sieci poruszany jest problem edukacji medialnej i kompetencji społecznych, które odgrywają istotną rolę w procesie strukturacji nowych podziałów społecznych.

Komunikacja – narzędzia – wiedza

Uniwersalny charakter usieciowienia wszystkich istotnych sfer działalności społecznej człowieka w technologicznym społeczeństwie jest łączony z rozwojem wielu ważnych cywilizacyjnych kompetencji. Usieciowienie jest przykładem zarówno kategorii, jak i zjawiska, które nie pozostało bez wpływu na zmianę sposobu kreowania informacji, wiedzy, symboli, posługiwanie się myśleniem abstrakcyjnym podczas procesu społecznego komunikowania się w hybrydowej przestrzeni. Interaktywność nowych mediów jest uznawana niekiedy za przykład tautologii. Większość badaczy procesu utechnicznienia życia społecznego dostrzega konieczność podkreślenia roli narzędzia (komputera, telefonu, internetu) w procesie społecznej konstrukcji wiedzy w społeczeństwie sieci. Ideologiczno-polityczny konflikt uwidaczniany jest w trakcie analizy implikacji sieciowej immersji aktorów społecznych w podzielonym wedle kryteriów kodów dostępu do interfejsów świecie. Ekspansja mediów elektronicznych i technologii sieciowych oddziałuje na procesy produkcji i instytucjonalizacji dużej liczby symulacji potencjalnych realności, symbolicznych porządków, dominujących wzorów

społecznych, moralności, przesycenia rzeczywistości określonym zestawem propagowanych wartości.

Efektem procesu usieciowienia jest powstanie globalnego kulturowego imperatywu uczestnictwa w procesie konstruowania i negocjowania symboli, wartości, znaczeń, w którym głównym partnerem człowieka jest maszyna, narzędzie, technika (Gabriel, Röhrs, 2017). Specyfika procesu poznawania, doznawania i doświadczania technologicznie zapośredniczonej rzeczywistości oddziałuje na legitymizację nowych form relacji (multiplikacja sieci społecznych), specyficznej formy komunikacji, władzy (Wood, 2017). Charakter nowych mediów, jakościowa zmiana sposobu społecznej konstrukcji rzeczywistości społecznej znajdują odzwierciedlenie w nowym podejściu do problematyki edukacji medialnej w społeczeństwie sieci (Potter, McDougall, 2017). Istotnym jej elementem w procesie przygotowywania aktorów społecznych do świadomego uczestnictwa w usieciowionej przestrzeni jest koncepcja oceny technologii (*technology assessment*) (Coates, 2012, s. 409–416). Kompetencje umożliwiające aktywne i świadome uczestnictwo współtwórców sieciowego ładu w procesie odbioru medialnego przekazu stają się kluczowymi umiejętnościami internalizowanymi w trakcie socjalizacji.

Urynkowienie sfery medialnej, niejasne powiązania świata biznesu, polityki, mediów uwidaczniają się w trakcie analizy procesu strukturacji relacji siły we współczesnym świecie (Ahn, Park, 2015, s. 354–365). Akceleracja rozwoju usieciowionego środowiska informacyjnego wywołuje istotne zmiany społeczne o charakterze strukturalnym. Jedną z nich jest powstanie nowych podziałów społecznych. Koncepcja wykluczenia społecznego należy do klasycznych tematów badawczych socjologii, w ramach którego podejmowane są kwestie siły wpływu struktur na dynamikę zmian społecznych i powstawanie asymetrycznej struktury w społeczeństwie. Określone konfiguracje społeczne wywołują zmiany w sposobie wymiany wiedzy, dostępie do materialnych i niematerialnych zasobów, ekspansji i stagnacji konkretnych struktur społecznych (Zacher, 2017b, s. 27–48).

Wykluczenie społeczne posiada wiele wymiarów, zaś jego najważniejszą implikacją jest powstanie zróżnicowanych możliwości uczestnictwa ludzi w życiu społecznym, publicznym, nieumiejętność definiowania i oceniania rzeczywistości, brak kompetencji posługiwania się aktualnymi regułami gry rynkowej. Rozwój technologii sieciowych powoduje powstawanie istotnych dysproporcji szans rozwojowych (indywidualnych i strukturalnych) ich użytkowników i osób niepodłączonych. Dostęp do nowych technologii i umiejętność posługiwania się nimi traktowane są jako jedne z głównych kategorii cyfrowych podziałów społecznych, przy czym coraz większą wagę przywiązuje się do kwestii sposobu użytkowania nowych technologii. Podkreślane jest znaczenie kompetencji technicznych, czyli zdolności informatycznych ich użytkowników, a także coraz

częściej kompetencji intelektualnych i społecznych, a więc różnic w posiadanych zasobach wiedzy potrzebnej do korzystania z zasobów sieci wynikających z poziomu wykształcenia oraz indywidualnych różnic w zdolności wyszukiwania i oceny informacji w sieci (szybkość adaptacji nowych technologii, chęć podejmowania ryzyka).

Nowych kryteriów klasyfikacyjnych poszukiwać należy w ocenie możliwości rzeczywistego oddziaływania na proces kreowania sieciowej wiedzy, dostępu do zasobów informacyjnych, kulturowych, umiejętności tworzenie konceptualnych założeń dotyczących matryc interpretacyjnych służących definiowaniu i uzgadnianiu znaczeń na temat propagowanej wizji rzeczywistości. Cyfrowe wykluczenie z istotnego obiegu informacji związane jest z brakiem kompetencji świadomego uczestnictwa w sieciowej narracji rzeczywistości społecznej. Coraz większego znaczenia nabierają aksjologiczne aspekty transformacji społecznych, czego przykładem jest powstanie kategorii wykluczonych podłączonych. Pomimo wysokich kompetencji technicznych i dostępu do wysokiej jakości technologii nie posiadają oni umiejętności oceny wyobraźniowych, marketingowych narracji codzienności, traktując je w sposób nieświadomy jako podstawę konstruowania własnych tożsamości (Zacher, 2017a, s. 154–171). Środki masowego przekazu oddziałują na sposób myślenia, wartościowania i postawy aktorów społecznych.

Program edukacji medialnej traktowanej jako cywilizacyjne wyzwanie w społeczeństwie sieci powinien obejmować szeroki zakres problemów i zagadnień, które staną się przedmiotem pogłębionych studiów. Kreatywne korzystanie z nowych mediów wymaga ustawicznego kształcenia wielu społecznych kompetencji. Poznanie i zrozumienie języka mediów w sieci, specyfiki relacji w środowisku medialnym wymaga odwołania się do interdyscyplinarnego dorobku wielu dyscyplin naukowych (psychologii, pedagogiki, socjologii, antropologii, informatyki, neurobiologii, biocybernetyki, etyki, ekonomii, zarządzania, prawa).

Podsumowanie

Istota i znaczenie edukacji medialnej wydają się być współcześnie trywializowane w projektach programów edukacyjnych. Kształtowanie postawy aktywności wobec przekazów medialnych wśród uczestników usieciowionej przestrzeni odgrywa bardzo ważną rolę w procesie tworzenia społeczeństwa obywatelskiego. Konstrukcja przekazów informacyjnych i budowanie sieciowych zasobów wiedzy przestają mieć charakter transparentny w sieciowej przestrzeni. Wiedza nie stanie się źródłem poznania w świecie, w którym profesjonalizacja i uryn-kowanie środków masowego przekazu prowadzi do relatywizacji uniwersalnego katalogu społecznych wartości.

W społeczeństwie sieci widoczna jest silna potrzeba rozwijania projektu efektywnej edukacji medialnej, która stanie się ważnym elementem procesu

społecznej redefinicji roli mediów i narzędzi technicznych w kształtowaniu wizji rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Instrumentalne traktowanie treści przekazów informacyjnych przez dysponentów medialnych pól władzy prowadzi do powszechnej legitymizacji określonych zbiorów ideologii służących społecznej manipulacji i perswazji. Edukacja medialna w społeczeństwie sieci powinna pomagać w doskonaleniu kompetencji reinterpretacji przekazów medialnych, ich refleksyjnej recepcji, poznawania istoty zjawisk społecznych i ich oceniania. Widoczna jest potrzeba stworzenia jej interdyscyplinarnej i spójnej metodologicznie koncepcji odwołującej się do dorobku wielu dyscyplin naukowych. Implikacje uniwersalizacji konwergencji technologicznej w społeczeństwie sieci obejmują szeroki wachlarz zagadnień, zjawisk, procesów, transformacji, przemian istotnych cywilizacyjnie. Zrozumienie tychże zmian dokonujących się w czasie teraźniejszym jest globalnym wyzwaniem społecznym i powinno stać się celem projektów edukacji medialnej.

Literatura

- Ahn, H., Park, J.H. (2015). The Structural Effects of Sharing Function on Twitter Networks: Focusing on the Retweet Function. *Journal of Information Science*, 41, 354–365.
- Castells, M. (2007). *Społeczeństwo sieci*. Warszawa: PWN.
- Coates, J.F. (2012). Wartościowanie techniki – próba agendy na XXI wiek. W: L.W. Zacher (red.), *Nauka. Technika. Społeczeństwo. Podejścia i koncepcje metodologiczne, wyzwania innowacyjne i ewaluacyjne* (s. 409–416). Warszawa: Poltext.
- Gabriel, R., Röhrs, H.-P. (2017). *Social Media. Potenziale, Trends, Chancen und Risiken*. Springer.
- Potter, J., McDougall, J. (2017). *Digital Media, Culture and Education. Theorising Third Space Literacies*. Springer.
- Wood, M.A. (2017). *Antisocial Media. Crime-watching in the Internet Age*. Springer.
- Zacher, L.W. (2016). Cywilizacja techniczna – społeczeństwo informacyjne w perspektywie wiedzy. W: A. Betlej, D. Błaszczak, M. Górka (red.), *Społeczeństwo – technologia – gospodarka w świecie sieciowych powiązań. Ku przyszłości* (s. 87–104). Lublin: Wyd. KUL.
- Zacher, L.W. (2017a). Technika – wartości – trwały rozwój (Refleksja o zmieniających się relacjach, znaczeniach i praktykach społecznych). *Transformacje. Pismo interdyscyplinarne*, 1–2 (88–89), 154–171.
- Zacher, L.W. (2017b). *Technologization of Man and Marketization of His Activities and Culture of the Future*. W: L.W. Zacher (red.), *Technology, Society and Sustainability. Selected Concepts* (s. 27–48). Issues and Cases, Springer.